

Sistem seoskog opiranja inovacijama*

Vojislav Đurić

Život sela je stalno razapet između *postojanosti i promene*, između potrebe *institucionalizacije i petrifikacije* i potrebe *revolutivnih preobražaja*, između *tradicije i inovacije*. Oba pola ove dijalektičke suprotnosti imaju značajne uloge u seoskom životu: *tradicija* kao nadgrađbeni most između generacija, *inovacija* kao kumulativni doprinos tradiciji koju ujedno podriva, inficira i ruši.

Tradicija i inovacija nisu nekakvi strogo razdvojeni stupnjevi društvenog razvoja; oni se istorijski ne smenjuju već *koegzistiraju*, prepliću i prožimaju. One su komplementarne strane ljudskog življenja, baza toga življenja. Ovo, dakako, ne znači da su uvek, ili najčešće, tradicija i inovacija kongruentne i kompatibilne. Naprotiv, po definiciji su one nepomirljive.

»Tradicija je proces intergeneracijskog kontinuiteta kulturnog sadržaja koji predstavlja direktan uslov realizacije savremene kulture kao samostalnog sistema«.¹ Koristeći *simbole* (vrednosti) koji su dugovečni, rekonstruišući ih pomoću *socijalnih repera* (događaja) i prenoseći ih *kanalima komuniciranja* (najčešće usmeno kada je reč o selu), tradicija postaje jedan oblik *društvenog pamćenja* koji značajno normira, usmerava i utiče na akcije brojnih generacija. »Čovek je beskonačno inventivan — kaže A. Inkeles — ali je njegova najveća invencija neinvencija, sposobnost prenošenja intaktnog i nepromenjenog s jedne na drugu generaciju, fundamentalnih načina delovanja koje je naučio od generacije koja mu je prethodila«. ²

Suprotno tradiciji, inovacija je svaka društvena vrednost koja vodi postizanju kakvog priznatog društvenog cilja na *nov* način, ili postizanja *novog* društvenog cilja, a koja je nova utoliko što ima skorije vremenske tačke nastanka ili promene u obliku, strukturi ili funkciji, te još nije masovno prihvaćena, pa se prema njoj ljudi i odnose kao prema nečem novom.

Društvo je, dakle, u stalnom procepu između stabilnosti, povratnosti, petrifikovanosti i promena, između tradicije i inovacije. Ono je sklono i jed-

* Ovaj tekst je prerađeno saopćenje autora na savjetovanju Jugoslavenskog udruženja za sociologiju: *Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, Portorož, 10—13. veljače 1972. g. (Primjedba redakcije)

¹ Dž. Sokolović: Kultura i tradicija, *Kultura*, 12/1971, str. 10.

² *What is Sociology?* New Jersey, 1964, str. 65.

nome i drugome, ili, preciznije, čas jednome čas drugome. Jer, »na prvom mestu naše akcije nisu u celini rukovođene željama na delamo na istovetan način. Mi volimo avanturu, nemirni smo, volimo iskušavati nove stvari na nov način. Možda je otuda deo naše prirode ljubiti novo isto kao i ljubiti staro.«³

Očito je da niti je tradicija imuna od inovisanja, »dobrodošla« čak i kada je veoma potrebna. U slučaju sela to je još uočljivije: mnoge zaista dobre inovacije nisu uspele da uhvate korena, već su naišle na velike otpore. Ovi otpori — koji se kreću od pasivne rezistencije do otvorenih i brutalnih konflikata — samo su delomično elementi tradicionalnog sistema mišljenja i ponašanja. Štaviše, oni se jedino i mogu vezati za onaj deo, segment, sektor ili element tradicije koji je najmanje spreman na promene i koji se u različitom intenzitetu ispoljava kao »sindrom konzervativizma«, kao spoj vrednota, ponašanja i akcija koji *aktivno* koči ili blokira promene.

U ovom bismo radu želeli ispitati relacije sukoba seoskog konzervativizma i inovacija, tj. sistem seoskog opiranja promenama. Kažemo »sistem«, jer je konzervativizam sindromske, dakle složene prirode i nije isključivo element niti tradicionalizma niti koga drugoga seoskog izuma. On je jednostavno jedno *viđenje sveta* i ponašanje u skladu sa njime.

* * *

Po svojoj leksičkoj odredbi izraz *konzervativizam* (od latinskog *conservare* — čuvati, održati) sinonimizira pravac mišljenja i težnji, sklonost ka održavanju staroga i nasleđenoga u ličnom, porodičnom i društvenom životu, te otpor prema svemu novome.⁴ Dakle, ovaj je pojam složen i po sadržaju i po obimu.

Sadržinski izraz »konzervativizam« obuhvata »mišljenje« (vrednovanje) i »nastojanje« (ponašanje) tako da je sindrom vrednosti i ponašanja, proizvod njihove sprege, međuslovljenosti i međupovezanosti. Taj izraz implicira jedno viđenje sveta i odnos prema tom svetu, u skladu s tim viđenjem. Sadržajno »konzervativizam« obuhvata i čuvanje staroga, tj. nespemnost na promene, suprotstavljanje promenama. Po obimu ovo suprotstavljanje promenama nema granica. Ono obuhvata privatni i društveni život, zatim materijalnu osnovicu života, te njene nadgradbene oblike i oblast ljudskog ponašanja. Dakle, silu toga može da bude predmet pažnje konzervativizma, pa čak i sam konzervativizam. Neki antropolozi uče da konzervativizam po sebi implicira: nepromenljivost navika, fiksaciju postupaka i ideja, odbacivanje inovacija i neofobiju, neprosvećenost i neobaveštenost, introvertnost i provincijalnost, parohijalizam i fatalizam. itd.⁵

Možda je E. Durkheim (genijalni rodonačelnik savremene sociologije) najveći »krivac« što se konzervativizam, nazadnjaštvo, blokiranost i sl. gotovo u celini vezuje za seoske zajednice. Durkheim je u selu video tradicionalistički društveni obrazac koji se bazira na stabilnom konsenzusu »mehaničke solidarnosti« čiju podlogu čine represivne mere protiv novačenja. Načelno ovo su mnogi teoretičari prihvatili *sine dubio* kao tačno, ali se nisu složili u tome zašto je selo konzervativnije od drugih oblika ljudskih zajednica.

³ W. F. Ogburn: *Social Change*, New York, 1922, str. 176.

⁴ Vidi šire: *Mala enciklopedija Prosvete*, tom I, Beograd, 1959, str. 684; i M. Vujaklija: *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 1954, str. 445.

⁵ Vidi šire: W. G. Summer, *Folkways*, New York—Toronto—London, 1940, str. 150; H. Backer: *Trough Values to Social Interpretation*, Durham, 1953, str. 248—280; P. H. Landis: *Rural Life in Process*, New York, 1948, str. 127—128.

Zaista, zašto je selo konzervativno kada je konzervativno?

U odgovoru na ovo pitanje teorijska misao je pokazala obilje shvatanja, često veoma oprečnih i diskrepantnih. Ovde bismo razmotrili neka od tih shvatanja.

Prva grupa shvatanja objašnjava seoski konzervativizam samom *ličnošću seljaka*, njegovim konzervativnim karakterom. Copp nalazi da je seljak psihički predisponiran konzervativizmu, a Mendras da je seljak »kolektivno biće« koje se pokorava volji konzervativne grupe; Baas i Levy-Bruhl smatraju da je seljak »primitivnog« i »prelogičnog« mentaliteta koji je *per se* konzervativan, a Hagen da je seljak »mentalno nepokretljiv«. Ovome Mannheim dodaje da konzervativizam ličnosti zavisi od *ličnog radijusa akcije* (Personal radius of action), tj. stepena u kome su naše inicijalne aktivnosti pod kontrolom na samih.⁶ Gledišta ove grupe naučnika su žestoko kritikovana. Boasu se na primer zameralo da je neopravdano smatrao »primitivca« urođeno nesposobnim da veže svoju pažnju za objekt koji zahteva složeniju upotrebu uma. No ovde nije u pitanju »glupost«, već *životni interes*. Ako objekt za seljaka nema nikakav životni značaj, on ga neće »uzimati u obzir«, neće ga shvatiti, niti primetiti. To je selektivni mehanizam pažnje kojemu podležu svi, pa i »primitivci«. Čini se ipak da je Mannheim blizu istini kada konstatuje da stepen konzervativnosti (naravno delimično) zavisi od stepena u kome su ljudi *autonomni* u odlučivanju i delovanju (a znamo da je seljak još uvek tesno vezan za primarne grupe, njihove uzuse mišljenja i ponašanja).

Druga grupa shvatanja objašnjava seoski konzervativizam činjenicom nasljeđivanja (Ascription). Od svojih roditelja seljak nasljeđuje ne samo gazdinstvo već i upute kako da ga održava, kako da radi na njemu, kako da ga prenosi na svoje potomstvo. Konzervativno ponašanje je ovde garancija uspešnog ispunjenja zaveta predaka (Wicox, Boss, Pond i dr.). No, ako bi »teret nasleđa« do te mere pritiskao leđa seljaka, savremena bi poljoprivreda ostala na nivou praistorije!

Treća grupa shvatanja izgleda da je najrealističnija jer polazi od društvenih uslova egzistencije na selu, tj. od uticaja porodične grupe (Le Play), susedstva (Duncan), seoskih vođa (Wilkening, Lionberger), seoske društvene organizacije (Durkheim, Tönnies, Sombart i dr.), seoske nadgradnje (Weber), proizvodnog života, itd. U svom eseju o konzervativizmu, misaoni Mannheim posebno podržava značaj sledećih elemenata:

- a) statičko shvatanje istorije,
- b) metanisanje pred institucijama,
- c) formalizovanje društvenih odnosa,
- d) isključivost i netolerantnost mišljenja i ponašanju.⁷

Mannheim je ovde, na određeni način uključio nekoliko značajnih socijalno-kontekstualnih karakteristika sela koje oblikuju sindrom konzervativizma.

No ovo ipak nije dovoljno. Suštinski, konzervativizam seljaka (kao i drugih ljudi naravno) zavisi od dve veće grupe činilaca: od *psiholoških* i

⁶ *Man and Society in an Age of Reconstruction*, London, 1954, str. 149.

⁷ *Essays in Sociology and Social Psychology*, London, 1953.

društvenih (pod »psihološkim« podrazumevamo ne nasleđenu psihičku podlogu već onu izgrađenu tokom socijalizacije, dakle socijalno-psihološku). Međutim, ova teza je — mada bezuspešno — osporavana opšte proširenim shvatanjem *prirode* seoskog konzervativizma.

Armija društvenih naučnika, pre svega antropologa, upinje se da dokaže specifičnu originalnost i osobitu prirodu seoskog konzervativizma kao najbližeg »čistom tipu«. Tvrđi se:

- a) da je seoski oblik konzervativizma *samorodan*, a ne penetriran izvana,
- b) da je *nasledan*, a ne *naučan*,
- c) da je *autoinertan*, a ne posebno stimulisan i podstican,
- d) da je *masovan*, a ne elitan.

Ipak, malo toga može doživeti empirijsku verifikaciju; stvar je složenija no što na prvi pogled izgleda. Pre svega, konzervativizam na selu je samorodan i autarhičan samo utoliko ukoliko je samorodan i autorhičan sam seoski život. Selo je, kako je poznato *Part-Society* pa je i njegov život nekompletan i samo delimično samorodan. Kad proučavamo seoski život, zapazićemo da je njegova konzervativna dimenzija delomično autonomna, a delimično proizvod društvenog sistema i civilizacije koji okružuju selo. Tri stvari se ovde javljaju kao značajne. *Prvo*, sadržaj seoskog života obezbeđuje kontinuirano lokalno komuniciranje misli i ideja koje nisu uvek, ni nužno, nastale u selu. Intelektualni, religiozni i moralni život sela je nekompletan, pa selo ponešto od toga pozajmljuje izvana da bi ga kompletiralo. Otuda selo intenzivno komunicira sa centrima civilizacije. Ovo može značiti da se specifični vidovi konzervativizma penetriraju u selo da nisu seoski proizvodi *ab origine* (npr. politički konzervativizam). Posredstvom medija masovnog informisanja iz gradskih centara (»fokusa sveta« — kako ih Park naziva) u sela prodiru i konzervativne ideje i ponašanja, tim više što je konzervativizam jedan *Weltanschauung*, jedno viđenje i doživljavanje sveta na logičko konzistentan način ekstremne sofistifikacije, što može biti proizvod gotovo isključivo izgrađenog, logičkog mišljenja, »iškolovanog« mišljenja. *Drugo*, na selu više ne žive samo seljaci. Lekar, sveštenik i agronom može takođe unositi u selo konzervativizam koji je formiran negde drugde. Možda oni to danas mogu činiti lakše nego ikada ranije, jer selo više nije »celina za sebe«. *Treće*, selo je postupno uvučeno u globalni društveni sistem putem saobraćajnica, tržišta, a naročito putem fiskalne politike koja je i najčešći oblik interesovanja savremenih društava za njega. Agrarna politika i drugi opštedruštveni, tzv. strukturni ili sistematski uslov direktno izazivaju otpore na selu koji nam deluju kao konzervativizam. Kako seljak da kupi traktor kada za njega treba da plati basnoslovni porez? Kako da ga kupi i koristi kada mu je »država« omeđila agroposed na 10 hektara (a poznato je da je traktor isplativ tek na posedu od 40 i više hektara)? Kako da nabavi traktor kada nema milionsku gotovinu, a vrata zajma u banci ostaju pred njim zatvorena? Kako da koristi traktor kada petrohemijska industrija ne nalazi za shodno da u selima otvara benzinske stanice? Gde da popravlja taj traktor kada na selu nema servisa za repariranje? Gde da drži taj traktor kad mu »državni indžiliri« ne dozvoljavaju da podigne garažu bez overene, dugo čekane i skupo plaćene građevinske dozvole? Primeri su brojni, posebno u našoj zemlji.

Da li se konzervativizam nasleđuje ili uči tokom socijalizacije seoske ličnosti? Pitanje je lažno. Stav i odnos prema svetu ne prenosi se očevim genima na zametak; oni se stiču. Ovde nešto drugo može biti značajno: životni uslovi u kojima izrasta seoska ličnost, a koji mogu da predisponiraju njeno priklanjanje konzervativizmu. Te životne uslove, barem u preindustrijskom, klasičnom, tradicionalnom selu, karakterišu: opšta statičnost, primarnost iskustava, opšta velika zavisnost od prirode, te osobit sistem seoske društvene organizacije i akcije.

Seljak je čovek »ugrađen u zemlju«, generacijama vezan za posed i za mesto boravka. Ta statičnost se održava u vrednovanju novoga kao nečeg što dolazi, što se kreće, što je »Muhamed koji dolazi bregu«. Statičan je i mentalitet seljaka, a nešto što je vekovima statično — mora da se okameni. Na ovu statičnost deluje i vekovna fizička izolacija seoskog sveta i to ne samo od grada i tržišta već i od ljudskih duhovnih tvorevina uopšte. Pri tom seljakova psiha i sama postaje statična i neprilagodiva, a i seljakov krug vrednosti. Poznato je npr. da je značajan izvor seoskog konzervativizma seljakova *predstava o ograničenosti dobara*.⁸ Naime, seljakovo je ponašanje oblikovano nizom statičkih elemenata tako da on svoju okolinu posmatra kao statičnu, ograničenu i jednom za svagda datu i uobličenu. Otuda zemlje, bogatstva, časti, položaja, moći, sigurnosti itd. nema nikada dovoljno za sve seljake, jer se ova dobra ne mogu uvećati. Ona se mogu samo u postojećoj količini među seljacima redistribuirati. »Kad jednome smrkne — drugome svane« — govori seljačka poslovice. Zato što je moj uspeh automatski neuspeh drugoga, i zato što može izazvati zavist ili mržnju sela prema meni, bolje je ništa ne poduzimati, bolje je ne eksperimentisati, bolje je stajati na jednom mestu — blokirati se, biti konzervativan.

Nadalje, obim mentalnog horizonta i iskustva seljaka je sužen, ali je solidan i temeljan. Građanin »zna sve«, ali zna površno jer saznanje stiče posrednim putem. Njegova su znanja često i diletantska i — prema P. Sorokinu — odlikuju se senzacionalnošću, pomodnošću, ekstravagantnošću i neuravnoteženošću.⁹ Iskustva seljaka su i ograničena, a njihov sadržaj primarno stečen. Svet njegovog iskustva je malen, a znanje specijalizovano. Ali zato ono što zna — seljak zna temeljno. Njegova iskustva su stečena neposredno, jer on nema posla sa apstrakcijama — senkama pojava, već sa samim pojavama. Sekundarna iskustva, makar bila i naučno utemeljena, seljaku malo znače i on im malo veruje. Neposredno iskustvo se u seljaku taloži i trajno kumulira, pa otuda on mora *volens* — *volens* da izvaga svaku promenu pre no što joj se prikloni. Seljak, dakle, nije sklon apstraktnom racionalizmu, te prihvata samo ono što je lično iskustvo svojim čulima ili čulima svojih predaka (u čemu on ne pravi razliku). »Zamislimo ovo — sugerira A. Pribičević — čovek s puta rekne seljaku da posadi izvesnu vrstu voća. Seljak posluša. Posle 10 godina, on vidi ili da to voće nije dobro uopšte, ili za klimu njegova kraja, ili za njegovu zemlju, ili ne može naći prođe na njegovu tržištu. I sad on valja da iskopa to voće, pa sadi novo, čekajući opet godinama na rod«.¹⁰

Seoska proizvodnja je takve prirode da se učinjene greške teško i sporo ispravljaju, a posledice su dugotrajne. Otuda seljak *mora* da bude skeptičan

⁸ Vidi šire: G. M. Foster, »Peasant Society and the Image of Limited Good«, *American Anthropologist*, 2/1965.

⁹ *Ideologija agrarizma*, Zagreb, 1936, str. 13—16.

¹⁰ *Seljak*, Zagreb, 1936, str. 172.

prema inovacijama, pre svega prema proizvodnim inovacijama. On ne može da dopusti da se svako upliće u njegov život i rad. Znanja koja je dobio od oca uglavnom su osnovana, čak i naučno potvrđena kao dobra. Otuda i kada iskušava nešto novo i uspe, seljak nalazi stotinu slučajnih uzroka uspehu, a ne vidi onaj jedini — pravi. Zato on često sa zloradošću dočekuje svaki neuspeh inovacije.

Seljak vezuje svoj rad tesno za prirodne elemente, za organsku, živu materiju (biljke i stoku), a ciklusi organskog života — kako je poznato — još uvek dosta uspešno izmiču totalnoj ljudskoj kontroli. Procesi izrastanja biljaka i životinja spori su, a uloženi trud i materijalna sredstva vraćaju se sa zakašnjenjem. Dejstvo prirode je još uvek toliko izraženo u poljoprivredi da seljak i ne veruje puno u ljudsku nadmoć nad njom, umešnost i primenu novotarija. On je fatalist. Koliko puta je poslušao savete eksperata, bacio u zemlju sortno seme, veštačko đubrivo duboko zaorao, okopavao strojevima itd., da bi sve to u jednom naletu uništila »bastra« ili grad ili oluja ili peronospora ili poplava ili sama njegova njiva i podneblje koje ne trpi preporučenu tehnologiju.

Selo je segmentarna zajednica, izdeljena na brojne i relativno autonomne jedinice proizvodnje, potrošnje i društvenog života, tj. gazdinstva. U okvirima svoga domaćinstva i gazdinstva seljak nije uvek i isključivo rukovođen ekonomskim motivom profitiranja (ako pod tim izrazom podrazumevamo isključivo materijalnu zaradu). Ako je npr. držanje mlečnih krava ekonomski nerentabilno, ali se postavlja kao opšti zahtev sela, seljak će držati krave makar ekonomski i štetio. Za uzvrat će on dobiti mnogo na ugledu u svojoj lokalnoj zajednici, u koju je usađen. Seljak najčešće poistovećuje cilj sa sredstvom. M. Weber je bio dovoljno razložen i ubedljiv kada je za selo vezao *tradicionalistički idealni tip akcije*, tip koji se od racionalnog razlikuje u tome što sredstva za postizanje ciljeva postaju sami ciljevi, tako da je reakcija automatska na sve uobičajene stimulanse, a ponašanje uobičajeno u tipično konformističke obrasce. Neuobičajeni stimulansi (inovacije) mogu izazvati *per se* problem: kako se ponašati? Radi imuniziranja od ovoga i mogućeg raspada zajednice zbog odsustva i institucionalizovanog i predviđenog automatizma odnošenja, ovaj tip akcije promovise automatski konzervativizam kao sredstvo za samodokazivanje da neočekivano nije ni moguće. Čega nema, ne valja ga se ni plašiti. Ovo je pomalo komplikovano kao onaj čovek koji kaže: »Toliko sam srećan što ne volim ostrige, jer da volim ostrige jeo bih ih, a ja ih mrzim, proklete bile!« Dakle, svoj lični život seljak podređuje domaćinstvu, gazdinstvu i seoskoj zajednici.

Ako njegovo domaćinstvo nema sredstava (seljak je čovek sa malim kapitalom) i novčanih rezervi, za slučaj neuspeha neće biti spreman da iskušava inovacije. Kad seljanka nariče za uginulim konjem kao za umrlim čovjekom, ona za to ima dubokih razloga, jer taj gubitak ekonomski gotovo uništava njenu ekonomiju. Dalje, čak i kada je uveren da je korist velika, seljak nema mogućnosti da prihvati inovacije, posebno strojeve. Kako da baci stari stroj kad ga još može koristiti, gde da ga popravlja kada se pokvari?

Kao što je podređen zahtevima svog gazdinstva, seljak je podređen i zahtevima svoga sela. On podređuje plodored svoga gazdinstva organizaciji seoskih potesa, rokove radova zahtevu sela za ispašama stoke, itd. Kao poje-

dinac on nema prava da išta sam menja. Nužno je konformist, tradicionalist i konzervativac.¹¹

Seljak, dakle, nije konzervativan prirodno, već prirodnom svoga posla i prirodnom prilika u kojima živi i radi.¹² On ne oseća da ne mogu skupa novo i staro, već sluša zapovest potreba kako ih vidi i oseća.¹³

Na pitanje da li se konzervativizam širi autoinertno ili organizovano odgovor zavisi od toga kako posmatramo neke pojave na selu. Ako seosku tradiciju smatramo institucijom, onda je seoski konzervativizam organizovan. Jer sadržaj tradicije — te matice konzervativizma — čine legende i predanje, pesme i poslovice, običaji i navike, vrednosti i ideali, dakle sve ono što nadgrađuje osnovne egzistencijalne uslove sela. Otuda selo umesto mode sledi tradiciju, umesto »poslednjeg krika« sledi zavete pradedova. Seljak ne gleda napred već natrag, i tradicija mu je i uporište i cilj, ona je njegova škola života, a konzervativizam samo jedan od nastavnih problema u njoj, predmet koji ima svoj program (blokirati promene koje donose nespokojstvo), svoje profesore (stare dobre seljake), svoje metode realizacije programa (legenda, pesma, običaj) i sredstva vrednovanja uspeha (nagrade: ugled, moć; kazne: izolacija, bojkot).

Najzad, koliko je tačno da je seoski konzervativizam masovan a ne elitant? Odgovor na ovo pitanje zavisi od mnogo čega. Ako se ovde misli na tradicionalno, klasično preindustrijsko selo (koje ovde pratimo kao »idealni tip«), neće biti sporno da je konzervativizam u njemu masovan utoliko što inficira proporcionalno velik broj seoskih žitelja. Međutim, apsolutno posmatrajući, broj seoskih konzervativaca je manji od broja gradskih. Ne bismo smeli zaboraviti da se naša gradska inteligencija zaista više protivila uvođenju Vukova pravopisa nego seljaci uvođenju gvođenog pluga!

Gradska naselja su po nekoliko desetina puta populaciono veća od seoskih, pa jezgro gradskog konzervativizma zahvata na hiljade ljudi. Ipak, za seoski se konzervativizam može reći da je masovan utoliko što uspešno prevazilazi klasno-stratumske barijere i nije »privilegija« ni jedne seoske grupe posebno, već seljaštva kao roda koji se imunizira od promena. U gradu, međutim, konzervativizam doživljava elitizaciju kroz vertikalno diferenciranje ljudi i njihovih slojeva, i često je »privilegija« manjine.

Ipak mi nipošto ne zagovaramo tezu da je svaki seljak nužno konzervativan, a još manje da je konzervativan uvek u istom obimu, sadržaju i intenzitetu. Upravo oko ovih momenata polarizuje se seoski živalj, što verovatno najviše i komplikuje empirijska izučavanja sukoba konzervativizma sa inovacijama.

Seoski sindrom konzervativizma se sukobljava sa inovacijama tokom procesa njihova širenja. Ovaj proces difuzije možemo shvatiti kao vremensko i prostorno širenje i usvajanje inovacija. U biti on obuhvata dve faze koje sukcesivno slede jedna drugu: a) širenje informacija o inovaciji, i b) samo usvajanje inovacije nakon primljenih informacija. Konflikta su mogući u obema fazama.

U fazi informisanja o inovacijama konzervativizam ometa cirkulisanje inovacija trostruko: opiranjem medijima, opiranjem primljenim informacijama.

¹¹ O konzervativizmu izazvanom seoskom društvenom organizacijom vidi šire: S. Vukosavljević: »O seljačkom privrednom mentalitetu«, *Anal. Pravnog fakulteta u Beogradu*, (juli—decembar), 1959, str. 387.

¹² Pribičević, *op. cit.*, str. 171—173.

¹³ Vukosavljević: *Sociologija stanovanja*, Beograd, 1965, str. 127.

jama i sprečavanjem dalje difuzije informacija. Konzervativizam katkada i iskrivljava informacije koje su »utekle« u selo. Ovo se može ostvarivati posve različitim sredstvima, a može biti i podržano posve različitim motivima.

Konzervativac ne prihvata informacije koje se šire posredstvom masovnih medija informisanja (radio i TV-program, štampa, film, knjige i sl.), tj. informacije dobijene posrednim putem. Za njega su osnovni i jedini izvori informisanja u samom selu: njegovi meštani, trgovinska radnja u selu, narodno predanje i tradicija, sveštenik, lokalni trg, praznici, vašari.¹⁴ U informisanju je lični kontakt od osnovnog značaja. Otpor prema posrednom informisanju (informisanje preko medija) verovatno je uslovljen time što je konzervativni seljak manje obrazovan (pa ne razumeva sadržaj informacija), slabije ekonomski situiran (čime mu se sužavaju mogućnosti korišćenja raznih medija informisanja) i manje mentalno pokretljiv (zbog čega su mu pojedini mediji i same informacije neprihvatljivi). Ova mentalna nepokretljivost u recepciji medija je izazvana skalom usvojenih vrednosti (familiarizam, parohijalizam, tradicionalizam i sl.) i opštom strukturom konzervativne ličnosti.

Jedna od osnovnih hipoteza vrednih empirijske provere — mogla bi biti: konzervativni seljaci najviše koriste »bežični telefon« kao medij informisanja o inovacijama. Taj medij je seosko »rekla-kazala«, i to konzervativno oblikovan. Katzova istraživanja u SAD su istakla značajnu hipotezu o *dvo-etapnom strujanju informacija u intimnim sredina*, pa i u seoskom *Gemeinschaftu*.¹⁵ Prvu etapu čini informisanje lokalnih lidera, a drugu informisanje koje oni sprovode u svojoj lokalnoj sredini na principima »zajedničke pönude«, a koja je utoliko izraženija ukoliko je broj subordiniranih liderima veći. Naravno, nije redak slučaj da i sami seoski konzervativci imaju svog lidera, koji ima i funkciju »izvornog informanta«. On je taj koji prvi primi i obradi informacije, tj. saobrazi ih konzervativnom shvatanju pre no što ih dalje emituje.

Konzervativizam u selu se suprotstavlja samo sadržaju informacija i inovacijama. Ovo se suprotstavljanje ispoljava trostruko: pasivnim prihvatanjem informacije (na jedno uho uđe — na drugo izađe), falsifikovanjem primljene informacije i njenim daljim širenjem, i blokiranjem širenja informacija.

Na pasivno prihvatanje informacije o inovaciji može delovati više obeležja same informacije, a prevashodno stepen u kome ona tretira konzervativne vrednosti kao autonomne (»kako mene gospodin može učiti šta ja kao seljak treba da radim«), stepen prihvatljivosti vrednosti koje nudi a koje su sa gledišta konzervativaca sekundarne, te stepene semantičke jasnoće (informacija je efikasna samo ako je razumljiva). Upravo je ovo bastion konzervativizma koji »ne shvata«, »ne razume šta se hoće«, »ne zna šta to znači« i sl.

Konzervativni seljak falsifikuje primljene informacije o inovaciji, i tako saobražene ih pušta u dalji opticaaj. Pri tome se on — kako sugerira R. Supek — pridržava izvesnih principa:

- kada su u pitanju interesi, izvrtanje smisla informacije ide u prilog njihove zaštite,
- kada su u pitanju strasti, osećanja i sklonosti, izvrtanje smisla informacije ide u smeru njihova opravdanja,

¹⁴ Šire o tradicionalnim sredstvima informisanja na selu vidi u: *Rapport sur la situation sociale dans le monde*, Geneva, mart/1966, str. 32.

¹⁵ Vidi šire: »The Two-Step Flow of Communication« *Public opinion*, 21/1957, str. 61 i 78.

— kada informacija preti koheziji i integrisanosti grupe, njen se smisao iskripljuje tako da služi povećanju kohezije grupe, itd.¹⁶

Dakle, kao što postoje advokati inovacije postoje u selu i advokati tradicionalizma i konzervativizma. Bila da je inovacija »poreklom« iz njihova sela ili da je »strana«, oni će zahtevati njeno neprihvatanje iz etnocentričnih razloga. Zato i jesu konzervativci i bastioni kulturnog sistema svoga sela.

Kada su informacije o inovaciji ušle u selo, nastaje diferencijacija seljaka s obzirom na samo opredjeljivanje za usvajanje ili odbacivanje inovacija. Kako se inovacije šire u vremenu i prostoru, brzina tog širenja i usvajanja može biti značajan indikator otvorenosti seljaka prema njima. Pri tom možemo zamisliti da širenje i usvajanje inovacija u vremenskoj perspektivi sledi jednu S-krivulju, po kojoj se karakteristično kategorije seljaka sa izvesnom pravilnošću raspoređuju po njoj. Na primer, E. M. Rogers bazira svoja uopštavanja na enormnom broju empirijskih potvrda, i navodi pet karakterističnih grupa usvojlaca inovacija na selu:

1. *bazični inovatori*, tj. onih 2,5% stanovnika sela koji prvi usvajaju inovacije u svojoj lokalnoj zajednici;
2. *pioniri*, tj. onih 13,5% stanovnika sela koji usvajaju inovacije vremenski neposredno iza *bazičnih inovatora*;
3. *prethodna većina*, tj. relativno amorfnu grupu od 34% stanovnika sela koji usvajaju inovacije tek pošto su prva iskustva o njima u selu stečena i poznata;
4. *potonja većina*, tj. masa od 34% stanovnika sela koji inovacije usvajaju dosta kasnije od prve dve kategorije, a i tada sa dosta oklevanja;
5. *oklevaoci*, tj. onih 16% stanovnika sela koji poslednji u svojoj lokalnoj sredini usvajaju inovacije ili ih nikada i ne usvoje.¹⁷

Simptomi konzervativizma se pri tom sve više izražavaju kako se povećava potrebno vreme za usvajanje inovacija, a verovatno su najizraženiji kod poslednje dve kategorije, posebno kod »oklevaoca«. Rogers nalazi da se ovi tradicionalisti i konzervativisti odlikuju visokom starošću, niskim obrazovanjem, suženom recepcijom informacija i niskom socijalnom participacijom. Oni izrazito negativno vrednuju »pionire« i »bazične inovatore«, ali i ovi njih.

H. G. Barnett iznosi svoja široka iskustva i tvrdi da su konzervativci najviše podložni, i to:

- a) *roditelji* (u odnosu na decu) jer žele da ih deca oponašaju u životnom stilu;
- b) *rođaci* (između sebe) jer žele održavanje tradicionalnog srodničkog nasleđa;
- c) *imigranti* (u odnosu na starosedeoce), itd.¹⁸

No mi nemamo posebnih razloga da verujemo da je diferenciranje seljaka s obzirom na brzinu usvajanja inovacija uslovljeno samo činiocima koje Barnett navodi. Verovatno su u ovom procesu prisutni i drugi brojni, složeni, isprepleteni *feed-back* psihički, ekonomski, društveni činioci. Uz to su i sama obeležja inovacije značajna za njenu sudbinu.

¹⁶ Vidi šire: R. Supek: »Masovne komunikacije i propaganda« u delu kol. autora *Socijalna psihologija*, Beograd, 1968, str. 248—252.

¹⁷ *Diffusion of Innovation*, New York, 1962, str. 19 i 162.

¹⁸ Vidi šire: *Innovation*, New York, 1953, str. 308—312.

Verovatno najoštrij sukob i najširu orgiju konzervativizma izaziva ono inherentno obeležje inovacije koje je u egzistenciji seljaka na ovom ili onom mestu po značaju. Oko ovoga se u sociološkim raspravama spekulisalo kontraverzno i lažno. W. F. Ogburn je npr. tvrdio da su nadgradbeni društveni elementi (kultura) stacionarniji od materijalnih, te da je otuda raskorak između civilizacije i kulture, materijalne i duhovne sfere, i čest i društveno značajan. Ovu hipotezu o kulturnom zaostajanju (Cultural Lag Hypothesis)¹⁹ podržao je i R. Linton, tvrdeći da je razlog kulturnom zaostajanju veća komunikativna sposobnost materijalnih dobara.²⁰ Prevedene na radni jezik našeg interesovanja, ove tvrdnje glase: seljaci brže i masovnije usvajaju materijalne inovacije od nematerijalnih, što je svakako netačno. Zato bih ja radije pokušao da afirmišem ovu pretpostavku: seljaci brže i masovnije usvajaju *životno osnovne* inovacije, tj. ona materijalna dobra, postupke i ideje koje zahvataju oblast proizvodnje, stanovanja, ishrane, odevanja i sl. U tome nam čitav marksizam daje nesumnjivu podršku, a i A. L. Kroeber koji je dokazao da proizvodna (dakle životno osnovna) društvena sfera podleže bržim promenama od ostalih koje su sklonije konzervativizmu, tradicionalizmu, nepokretnosti. Kroeber kaže: »U oblasti tehničkih ili praktičnih problema ljudi se brže prilagođavaju zahtevima novih uslova... Ako je, nasuprot tome, reč o zastarelom kalendaru, onda običan akt volje — zauzimanje zajedničkog stava potrebno radi donošenja odluke o promeni — nailazi na snažan otpor... Dok se ljudi bave svojim telesnim potrebama, sličnim nižim potrebama životinja, dotle će biti elastični i sposobni za prilagođavanje. Međutim, kada se radi o sistematizovanim proizvodima njihovog intelekta, gde bi trebalo očekivati predviđanje, razum i hladnu računicu, čini se da su društva savladana konzervativizmom čija je snaga utoliko veća ukoliko dublje istražujemo istoriju.«²¹

Bez potrebe da dalje afirmišem Kroeberovu tvrdnju, vraćam se našoj temi i tvrdim da nema razloga za verovanje da se konzervativni seljak ponaša »mimo sveta«. Kao i drugi ljudi, sa životnom nužnošću seljak mora da prihvata proizvodne, prehrambene, stambene i druge inovacije, a opire se »nadgradbenim« tj. onim koje zadiru u obrasce njegova vrednovanja, mentaliteta i duhovnog života uopšte.

Da ne bih sebe izložio potencijalno oštroj kritici zbog vulgarno-materijalističkog pristupa, moram primetiti da sam svestan složenosti života i njegove neukalupljivosti u krute sheme, makar i zbog isključivo analitičkih potreba, te da mi je poznato da gore iznesena pretpostavka može biti verifikovana samo *en général*, a i tada uz ograde.

Nadalje, reagovanje sela na inovacije verovatno zavisi od niza spoljašnjih obeležja entiteta koji se difuzionišu. Konzervativac će se opirati usvajanju inovacija ako su one *inkompatibilne* sa njegovim referencijalnim okvirom, načinom života i usvojenim vrednostima, i ako za sobom povlače i nizove drugih, nužnih promena. Radioprijemnik npr. izaziva serije neophodnih promena u ustaljenom načinu života sela i apsolutno je nesaglasan sa opštom vrednosnom orijentacijom konzervativnog seljaka, sa načelom »budi miran«.²²

¹⁹ Vidi šire: »Hipoteza o kulturnom zaostajanju« u T. Parsons i dr. *Teorije o društvu*, Tom II, Beograd, 1970, str. 1202—1205.

²⁰ Vidi šire: »Difuzija« u Parsons i dr., *op. cit.*, str. 1294—1303.

²¹ *Anthropology*, 1948, str. 522.

²² Ogburn i Gilfillan npr. navode da je unošenje radio-aparata u američka domaćinstva izazvalo 150 lančanih promena u porodici, isključivo kulturne prirode, a da se i ne govori o ostalim. (Vidi šire: »The Influence of Invention and Discovery« u *Recent Trends in United States*, Tom I, New York, 1933, str. 153).

Konzervativac će se opirati inovaciji i onda kada je njena upotreba složena i komplikovana, i ako zahteva posebna znanja i umešnost. Ovde se radi o umišljenom nekoncentrisanju na objekt koji je nepoželjan. Bolje je »ne znati« nego izložiti se promenama koje su nepoželjne. Ta »prividna glupost« kao mimikrija vanredno služi potrebama konzervativnog seljaka.

Međutim, konzervativizam najčešće nihilizuje inovacije etiketom nekorišnositi i neefikasnosti. Inovacije su plodovi invencije i pronalazaštva, a osnovni cilj ovih nastojanja je u kreiranju novoga što bi ljudima *efikasno* koristilo. Tako je korist od inovacije ujedno i osnovni kriterij za njeno usvajanje: što je veća korist od inovacije, to je veća verovatnost da će ona biti usvojena na široj osnovi i vremenski brzo. Naravno, »korist« ovde nije isključivo, ili uglavnom svodiva na »ekonomsku korist«. Često inovacija ne donosi nikakvu ekonomsku korist, ali omogućuje da se izbegne rad koji je neprijatan. Konzervativac, međutim, korist od inovacije vrednuje isključivo ekonomski, i to negativno. Tu korist ocenjuje negativno pozivajući u pomoć sopstveno iskustvo (pri tom iz njega izuzima pozitivne elemente kao »beznačajne« u poređenju sa negativnim) i iskustva eksperata — tih »kabinetskih pacova«.

* * *

Posledice sukoba konzervativizma sa inovacijama u selu višestruke su i brojne, i verovatno zahtevaju brižljivo koncipirana, posebna istraživanja. U zaključnom delu ovoga razmatranja želim bar delimično da ukažem na osnovne reperkusije proizašle iz toga što su mnoge zaista dobre novotarije na selu zauvek ili privremeno izgubile igru u duelu s konzervativizmom. Proizvodnja sela može da stagnira ili čak i opada, sezonski vremenski budžet (kao preindustrijsko vreme) može da guši porodični život i koči profesionalizaciju seljakovog zanimanja, održavanje idiotskih uslova života (o kojima je govorio Marx) može da smanji životni vek seljaka i dovede do depopulacije, zbog zaostale tehnologije mehanička podela rada može da blokira socijalnu pokretljivost, a tradicionalističke vrednosti da guše slobodu ličnosti, itd. itd.

Ukoliko se ima u vidu naše savremeno selo, očito je da konzervativac ipak mora da prikriva svoju neofobiju. On je za svoju sredinu »crna ovca« kojoj se noge moraju sputati. On je dakle sukobljen i sa ljudima oko sebe, kao što je sukobljen sa stvarima i idejama. On gubi igru i često koristi prljava sredstva da bi je dobio. On će tužiti sudu svoga suseda što mu traktorom prelazi preko parcele, ali ne zato što mu to čini realnu štetu, već što mu smeta traktor kao pojava. On će čak i usvojiti pokoju inovaciju kao sredstvo instrumentalnog cilja — uglavnom prestiža (npr. kupiće frižider i držati ga u gostinjskoj sobi a da ga i ne uključi u električni napon). On će se igrati pseudoinovatora samo da bi se imunizirao od strogog suda svoga sela i promenama (npr. postaviće TV-antenu na krov iako nema prijemnik i nema nameru da ga nabavi), itd.

Ukratko, seoski konzervativac ne vidi da je progres unapređenje sredine bez nužnog unapređenja delova, a difuzija inovacija uz sav progres donosi katkad i štetu pojedincu, koleba moral, vrednosti i privrednu stabilnost. Progres je u konkretnim slučajevima redovito fragmentaran, konvulzivan, ciljstveno sumnjiv. Sa gledišta jednog konzervativca, širenje novotarija može označavati »smak sveta«, budući da i taj proces razara neke bitne pretpostavke njegove egzistencije. Ali kako on, kao i drugi »obični ljudi«, uglavnom ne

misli u sociološkim kategorijama, on neće biti svestan kada prelazi iz jednog razvojnog stepena u drugi, iz nižeg u viši, iz konzervativizma u modernizam. Na nama je da se tome ne smejemo, niti da plačemo, već da to shvatimo. A shvatićemo kad saznamo — a saznaćemo kad proučimo.

Summary:

THE SYSTEM OF RURAL RESISTANCE TO INNOVATIONS

Traditions and innovations are the two extremes which nowadays affect rural life. However, in general, rural communities are believed to be more inclined to tradition than to innovation, and to offer systematic resistance to innovations. If we take »conservatism« as meaning such views and behaviour that tend to preserve what has been inherited, then there is ground for the assumption that traditionalism is above all a characteristic of the rural society, and conservatism even its essential feature.

Sociology has not yet provided an answer to the question why conservatism is immanent to the rural community. While some people believe the reasons for this to lie in the peasant's own personality, others see it in his social heritage, and others again in the system of the rural social organization. However, it seems that rural conservatism is a product of the interaction of numerous psychological and social factors and that — in contrast to deep-rooted prejudices — it is not autochthonous, inherited and general, although it is still a marked feature of rural communities.

As regards the spread of innovations, rural conservatism acts in two ways: (a) it hampers the circulation of information about innovations, and (b) prevents the actual spread and adoption of innovations.

In conclusion the author analyses the mechanisms of the peasants' resistance to innovations pointing to certain implications of the conflict between rural conservatism and innovations and calling for a more thorough study of this conflict.

Резюме:

СИСТЕМА СОПРОТИВЛЕНИЯ КРЕСТЬЯН ВНЕДРЕНИЮ НОВШЕСТВ

Традиция и новшества две крайности раздражающие современное село. Между тем, принято считать что село в целом больше приклоняется традиции чем иновации, вследствие чего систематически сопротивляется новшествам. Если под »консерватизмом« понимаем те толкования и отношения которые стремятся сберець унаследованное и все заставшее есть основа к предположению что традиционализм прежде всего характерность сельского общества а консерватизм его главнейшая особенность. На вопрос по какой причине консерватизм содержимое села — социология не ответила до настоящего времени. Причины этого явления одни пытаются вскрыть в личности крестьянина, другие находят их в социальном наследствии а третье в системе сельской общественной организации. Кажется между тем, что сельский консерватизм является продуктом взаимовоздействий многочисленных психических и социальных факторов и что — в противоположность закоренелым предрассудкам — он не самороден, унаследован и массовый. В селе, в то же время он все еще присущ.

Когда речь идет о распространении новшеств в этом случае консерватизм действует двумя способами: а) препятствует циркуляции информации о новшествах и б) препятствует самому распространению и принятию новшеств.

В статье рассмотрены механизмы сопротивления крестьян внедрению новшеств. В конце статьи автор указывает на некоторые импакции столкновений сельского консерватизма и новшеств и пытается побудить более подробное исследование этого конфликта.